

Folkebibliotekerne efter kommunalreformen

Styrelsen for Bibliotek og Medier, november 2008

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	3
2. Sammenfatning	4
3. Datagrundlag	7
4. Biblioteksstruktur	8
4.1 Betjeningssteder	8
4.2 Åbningstid	10
4.3 Biblioteksbyggerier.....	11
5. Økonomi	13
5.1 Materialer	15
5.11 Anskaffelsespolitik og materialeudgifter.....	15
5.12 Biblioteksledernes opfattelse	16
6. Biblioteksbenyttelse	19
6.1 Besøgende	19
6.2 Udlån inkl. fornyelser.....	19
6.21 Fjernlån (Interurbane lån)	20
6.22 Bibliotek.dk.....	21
6.3 Nye tiltag	22
6.31 E-bøger og elektroniske tidsskrifter.....	22
6.32 Netmusik.....	23
7. Eksempler på lokal tilpasning af folkebibliotekstilbuddet	24
7.1 Brønderslev	24
7.2 Gjern.....	26
7.3 Holbæk.....	28
8. Biblioteksledernes vurdering af ændring i biblioteksstrukturen efter kommunalreformen	29

1. Indledning

Folkebibliotekernes vilkår og udvikling var genstand for betydelig politisk opmærksomhed i løbet af 2007.

Opmærksomheden skyldtes især, at der som følge af kommunalreformen er sket en række tilpasninger i biblioteksstrukturen.

Folkebibliotekernes situation var genstand for politiske drøftelser i flere omgange, bl.a. ved en forespørgselsdebat i januar 2007 og et samråd i september 2007. I den anledning var der enighed om at lade Styrelsen for Bibliotek og Medier udarbejde en rapport om udviklingen på folkebiblioteksområdet med særligt fokus på evt. afledte konsekvenser af kommunalreformen.

Med denne rapport foreligger den ønskede analyse af udviklingen.

2. Sammenfatning

Befolkningens medievaner og benyttelse af folkebibliotekerne ændrer sig markant i videnssamfundet. Biblioteket benyttes mere varieret end tidligere, bl.a. er mængden af læringstilbud vokset, især inden for IT. Generelt står folkebibliotekerne over for en strategisk udfordring, der består i på den ene side at udvikle biblioteker, der imødekommer borgernes stigende krav om tjenester på nettet og biblioteket som et rum for kulturelle aktiviteter generelt, og på den anden side at opretholde en betjening i tyndt befolkede områder. Dette kalder på nytænkning og udvikling.

Formålet med Kommunalreformen var at skabe større og mere bæredygtige kommuner med fokus på bedre service for borgerne. Kommunalreformen har i mange kommuner givet anledning til at gentænke biblioteksbetjeningen. Hovedkonklusionen i denne rapport er da også, at Kommunalreformen har været med til at fremme den nødvendige nytænkning og udvikling af nye former for biblioteksservice, både i forhold til de fysiske rammer og i forhold til bibliotekstilbud, herunder nettjenester.

Rapportens hovedkonklusion er, at folkebibliotekerne er inde i en sund og nødvendig omstillingsproces. Kommunalreformen har fremmet udviklingen af bæredygtige institutioner med en ny profil og nye serviceydelser tilpasset videnssamfundets behov. Kommunalreformen har også fremmet nedlæggelse af omkostningstunge, faste filialer med vigende udlånstal. Benyttelsen af folkebibliotekerne er under hastig ændring. Et stigende antal brugere kommer ikke for at låne bøger eller andre materialer med hjem, men benytter bibliotekets mange tilbud på stedet, ligesom der er vækst i benyttelsen af e-ressourcer.

Biblioteksbyggerier

Kommunerne har 62 byggeaktiviteter eller planer om byggerier, hvilket viser, at kommunerne generelt prioriterer bibliotekerne højt og gerne vil afsætte midler til at forbedre de fysiske rammer.

Betjeningssteder

Der er et fald i antallet af betjeningssteder i perioden 1988 – 2006 på 38 % svarende til en reduktion af enheder på i alt 425. Udviklingen fra 2006 til 2007 ligger i naturlig forlængelse af de sidste 20 års udvikling på området, dog med et noget større fald. Således blev der fra 2006 til 2007 nedlagt 131 betjeningssteder, hvilket er noget mere end det gennemsnitlige antal årlige nedlæggelser. Tallet skal dog ses i relation til, at der i 2005 og 2006 blev nedlagt væsentligt færre betjeningssteder end det gennemsnitlige antal årlige nedlæggelser. Der er overvejende tale om nedlæggelser af små og mindre bæredygtige filialer.

Åbningstid

Åbningstiderne på de eksisterende betjeningssteder er steget i 2007. Samlet set er åbningstiderne reduceret med 8,8 % fra 1997-2007, men reduktionen er forholdsvis mindre end faldet af betjeningssteder. Filiallukningerne har således medvirket til at skabe større tilgængelighed på andre afdelinger.

Bevillinger

Bibliotekernes bevillinger har stort set ligget på et stabilt niveau i perioden 2000-2005. Fra 2005-2006 ses et fald på 2,2 %. Henholder man sig til KL's oplysninger om konteringsomlægninger i 2007, er der ikke noget markant fald. 2008 budgetterne er på niveau med 2007.

Anskaffelser

Anskaffelser af materialer ligger forholdsvis stabilt. Omkring halvdelen af bibliotekerne har ikke ændret anskaffelsespolitik af fastformsmaterialer efter 1. januar 2007. Mindre end halvdelen af bibliotekerne har reduceret deres materialeudgifter for 2007, og mindre end en fjerdedel angiver, at de forventer et fald i materialeudgifterne for 2008. I perioden 2000-2007 er der samlet sket et fald på 12,1% i anskaffelsen af materialer, og der ses fald både i forhold til indkøbte enheder og i forbrugte økonomiske ressourcer. Der er dog store individuelle forskelle. Levende billeder, multimediematerialer, musikoptagelser samt lydbøger er steget i anskaffelse mens bøger og "andre materialer" er faldet i anskaffelse. Faldet skal dog relateres til et mindre antal biblioteker.

Benyttelsen af bibliotekerne

Benyttelsen af bibliotekstilbuddet er generelt under forandring, men synes ikke at have ændret sig efter 1. januar 2007. I perioden fra 2000 til 2007 er udlånet af musikoptagelser steget med 14,1 %. For levende billeder er udlånet steget med 117% og for multimediematerialer kan der konstateres en stigning på 101,3 %. Til gengæld kan der i perioden konstateres et vedvarende fald i udlånet af bøger svarende til 10,9%. Faldet fra 2006-2007 udgør 0,4 %. Nedlæggelsen af betjeningssteder i 2007 har altså ikke medført et yderligere fald i udlånet af bøger.

Interurbane lån (fjernlån)

Antallet af interurbane lån (dvs. lån af materialer mellem bibliotekerne) er vokset voldsomt i de seneste år. I 2007 var det på 1,949 mio. Brugen af bibliotek.dk er steget med 327 % fra 2001-2006, dog ses et svagt fald i 2007 svarende til 6,3%. Dette kan skyldes, at der før kommunalreformen var et større behov for lån af materialer over kommunegrænser. Efter 1. januar 2007, hvor der er sket mange biblioteksfusioner, er materialebestanden flere steder øget indenfor kommunegrænsen, hvilket har den konsekvens, at det er nemmere at fremskaffe materialer lokalt.

Udviklingstendenser

En række kommuner har arbejdet offensivt med alternativer til filialer med sparsom benyttelse og stagnerede samlinger:

- Fleksibel bogbus
- Tættere samarbejde mellem folke- og skolebibliotek og evt. andre kommunale institutioner
- Selvbetjente filialer
- Udvidet 'biblioteket kommer' service
- Afhentningssteder for materiale bestilt via bibliotek.dk

Flere forhold indikerer, at den fysiske tilstedeværelse af et bibliotek i en filialstruktur ikke er tilstrækkeligt til at sikre en høj biblioteksbenyttelse. I Holbæk blev for eksempel alle skolebiblioteker i 2007 omorganiseret som integrerede skole- og folkebiblioteker uden tilførsel af nye ressourcer. I seks af disse biblioteker har der i løbet af 2007 ikke været en eneste folkebiblioteksbruger.

Magasinet Søndag Aften har foretaget en analyse af forskellene i benyttelsen af bibliotekerne kommunerne imellem. Denne viser, at faldet i benyttelsen generelt er sket i de kommuner, hvor der ikke er lukket biblioteker. Omvendt er der sket en stigning i benyttelsen i de kommuner, hvor der er lukket biblioteker. Det må derfor antages, at det ikke er lukningerne som sådan, der forårsager stigningen, men en strategisk omlægning af bibliotekstilbuddet så det passer bedre til borgernes benyttelsesmønstre.

Styrelsen for Bibliotek og Mediers samlede vurdering

Omlægningen af biblioteksbetjeningen og tilpasningen af antallet af betjeningssteder afspejler efter styrelsens opfattelse i høj grad en mere målrettet anvendelse af det lokale biblioteks ressourcer. Med bibliotek.dk har alle borgerne adgang til den samlede bogbestand på danske biblioteker og mulighed for at få leveret materialet direkte til nærmeste bibliotek. Der er etableret en national kørselsordning og en ny centralbiblioteksstruktur, som understøtter denne infrastruktur.

Det nationale samarbejde om materialeforsyningen giver en bedre service til borgerne og reducerer behovet for at vedligeholde et stort antal parallelle materialesamlinger fordelt på et stort antal filialer i kommunen. På det enkelte bibliotek er der indført en høj grad af selvbetjening i forbindelse med bestilling, fornyelse, udlån og aflevering. Effektiviseringen af det lokale bibliotek giver sammen med den velfungerende infrastruktur og samarbejdet om materialeforsyningen borgeren en væsentlig forbedret adgang til bibliotekernes materialer. Samtidig har bibliotekerne fået frigjort ressourcer til at udvikle nye sider af biblioteksbetjeningen, som adresserer både samfundsmæssige målsætninger og individuelle behov hos borgeren.

Mens bibliotekerne på den ene side udnytter den digitale udvikling til at bringe biblioteksbetjeningen ud i hjemmet, forstærker man på den anden side indsatsen for at levere attraktive tilbud på det lokale bibliotek. Aktiviteter som romanlæseklubber, børnehavebiblioteker, lektiehjælp, læselyst, borgerservice, it-kurser, forfatterarrangementer illustrerer at bibliotekerne til stadighed udvikler nye lærings- og kulturtilbud til lokalområdet. Den brede vifte af tilbud og aktiviteter på et moderne bibliotek viser samtidig, at biblioteket er meget mere end bogsamlinger.

I lyset af udviklingen af det nye bibliotek, er en række af filialnedlæggelserne en naturlig tilpasning af biblioteksbetjeningen, der både afspejler brugerens behov og de nye muligheder for materialeforsyning. De er samtidig udtryk for behovet for en prioritering for at kunne levere et mere tidssvarende og værdiskabende bibliotekstilbud.

3. Datagrundlag

Analysen bygger på en spørgeskemaundersøgelse rundsendt til samtlige landets biblioteksledere i foråret 2008. Der er i alt kontaktet 97 hovedbiblioteker dækkende samtlige kommuner. Seks biblioteker har ikke besvaret skemaet, mens to kun har besvaret skemaet delvist. Dette indebærer en besvarelsesprocent på ca. 92,8 %, hvilket må anses som meget tilfredsstillende.

Desuden er inddraget data fra Folke- og Forskningsbiblioteksstatistikken 2007.

Som det vil fremgå af rapporten er tidsserierne for variablene ikke ens. Dette skyldes, at indberetningerne til biblioteksstatistikken har gennemgået en udvikling gennem årene med forskellige tidsserier til følge. Generelt er der forsøgt at gå så lang tid tilbage som muligt. Dog gælder det for opgørelsen af visse ydelser, at der kun er mulighed for at gå enkelte år tilbage i tiden svarende til tidspunktet for starten på indførelsen af ydelsen.

Endelig er der inddraget data fra Danmarks Statistik samt aktuelle illustrative cases.

4. Biblioteksstruktur

Udviklingen i betjeningssteder, åbningstider, biblioteksbyggerier og materialeindkøb.

4.1 Betjeningssteder

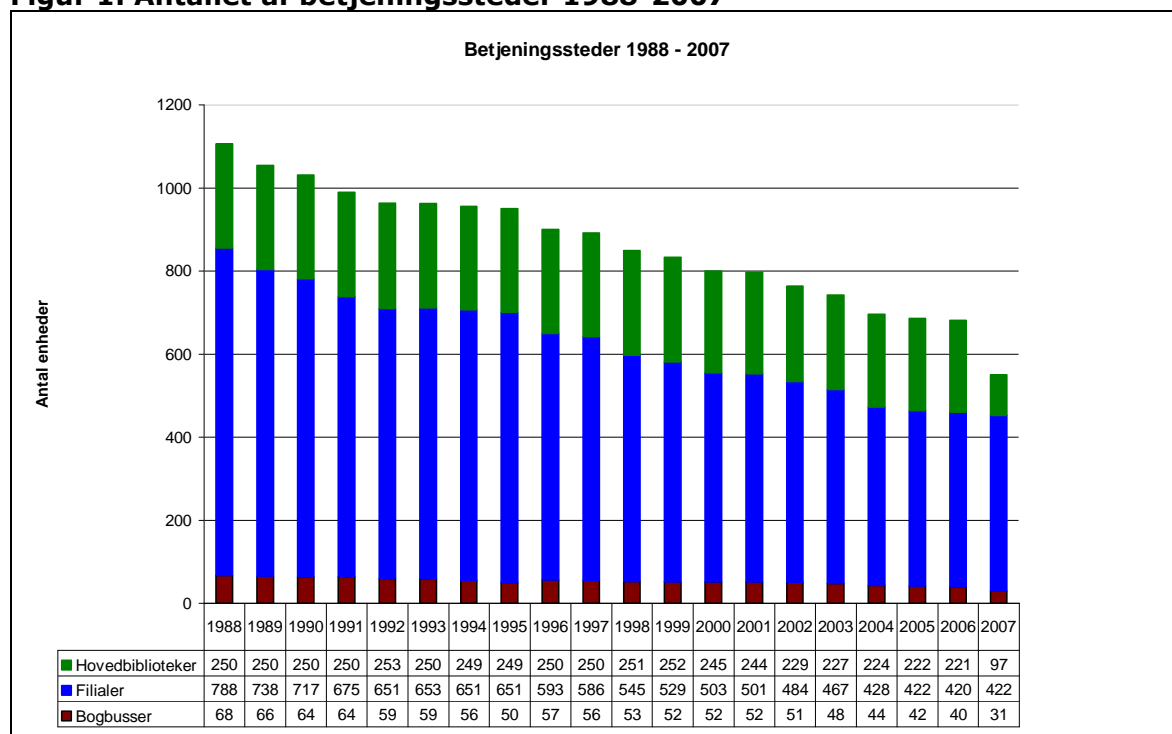
Betjeningssteder defineres som lokaliteter med biblioteksfaglig betjening og benyttes som en samlet betegnelse for hovedbiblioteker, filialer og bogbusser.

I takt med ændrede servicemuligheder og øgede digitale initiativer gennem de seneste 20 år er antallet af betjeningssteder faldet. Figur 1 viser udviklingen fra 1988 til 2007. I perioden 1988-2006 er der sket et fald på 425 betjeningssteder, fra 1.106 til 681, hvilket i gennemsnit svarer til 22,4 nedlæggelser årligt. Som det fremgår af figuren, har der kun været et beskedent antal lukninger fra 2004 til 2005, og fra 2005 til 2006. Det skyldes formentligt, at man lokalt har udsat større beslutninger vedr. biblioteksstrukturen indtil der var klarhed over de politiske og organisatoriske forhold i de nye kommuner.

I 2007 er der yderligere blevet lukket 131 betjeningssteder. Antallet er større end det gennemsnitlige antal lukninger i de foregående år. Tallet skal dog ses i relation til de færre lukninger i årene forinden samt det generelle fald i hele perioden. Lukningen af betjeningssteder i 2007 kan derfor ikke udelukkende ses som et resultat af Kommunalreformen, men også som en del af en udvikling, der allerede var i gang på biblioteksområdet før kommunalreformen.

Det må forventes, at antallet af betjeningssteder vil blive reduceret yderligere i de kommende år.

Figur 1. Antallet af betjeningssteder 1988-2007

Kilde: Biblioteksstatistikken.

Faldet i antallet af hovedbiblioteker er en direkte følge af kommunalreformen, da der kun anerkendes et hovedbibliotek i hver kommune. De fleste af de nu nedlagte hovedbiblioteker forsætter med filialstatus.

Af spørgeskemaundersøgelsen fremgik det, at de fleste nedlæggelser af betjeningssteder er sket i kommuner, hvor en række mindre kommuner er blevet sammenlagt med en større. Der er således en tendens til, at man i de kommuner, som råder over et større bibliotek, dvs. de lidt større kommuner, har valgt at nedlægge filialer eller andre former for betjeningssteder. Med andre ord er nedlæggelser først og fremmest sket i de kommuner, som har et større bibliotek, der kan levere en mere differentieret biblioteksbetjening.

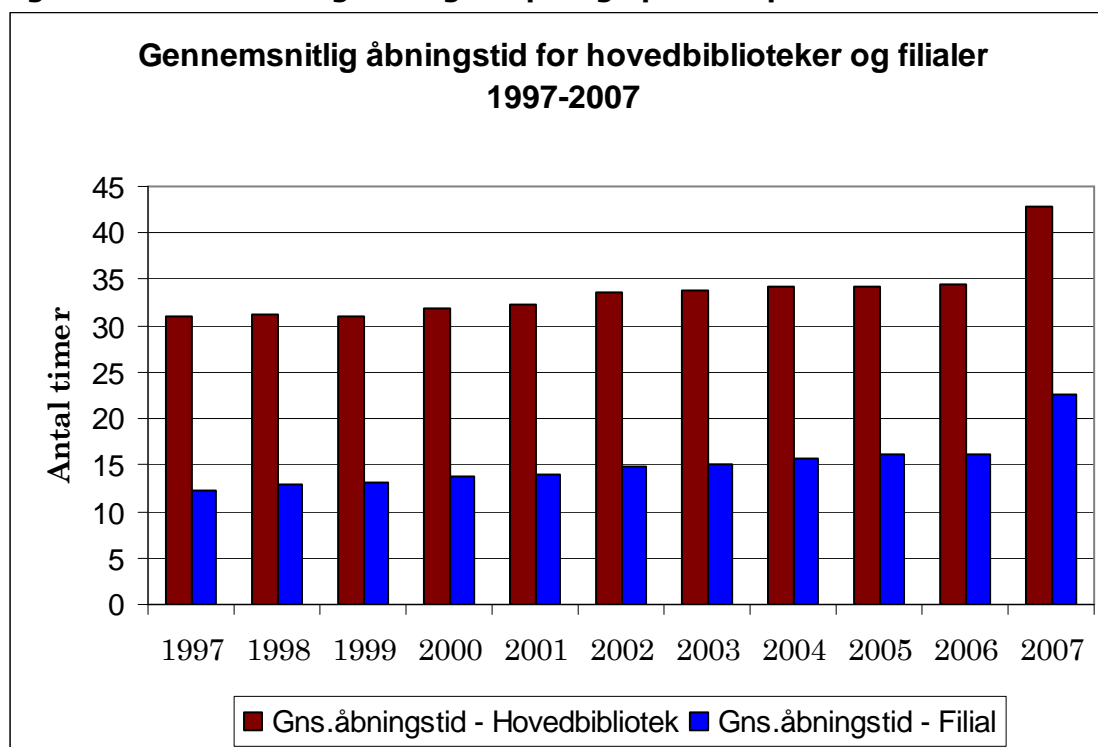
Forventninger til fremtiden - biblioteksledernes opfattelse

Det fremgår af spørgeskemaundersøgelsen, at 24 % af bibliotekslederne forventer yderligere nedlæggelser af betjeningssteder i 2008. Bibliotekslederne forventer at i alt 27 filialer og 2 bogbusser bliver nedlagt.

4.2 Åbningstid

Et andet væsentligt aspekt af bibliotekstilbuddet er antallet af åbningstimer. Den gennemsnitlige åbningstid pr. betjeningssted er steget i perioden 1997-2007 (jf. fig. 2). Dette skyldes, at faldet i den samlede åbningstid for landets biblioteker er noget mindre end faldet i antallet af betjeningssteder. Der er altså blevet færre fysiske betjeningssteder, til gengæld har de gennemsnitligt længere åbent. Opgørelsen skal dog tages med forbehold da udviklingen fra 2006 til 2007 ikke er umiddelbar sammenlignelig, da reduktionen i antallet af kommuner indebærer, at en lang række tidligere hovedbiblioteker fra 2007 fik status som filialer. De filialer, der er lukket, var typisk betjeningssteder med få ugentlige åbningstimer. De hovedbiblioteker, der fra 2007, fik status som filialer trækker således alt andet lige filialernes gennemsnitlige åbningstid op.

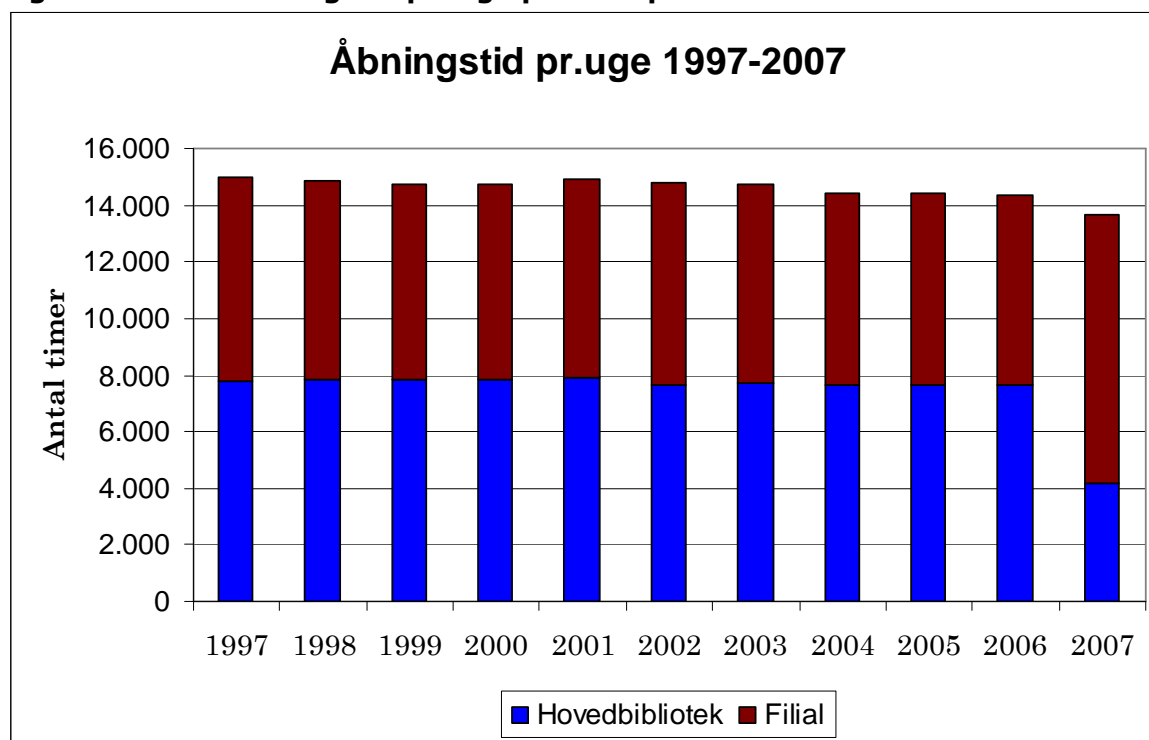
Figur 2. Gennemsnitlig åbningstid pr. uge på landsplan 1997-2007

Kilde: Folkebiblioteksstatistikken

Ses alene på det samlede antal åbningstimer er der, med en enkelt undtagelse i 2001, et generelt fald i perioden 1997-2007. Således var den samlede åbningstid i 1997 14.987 timer og i 2007 13.670 timer, hvilket svarer til et fald på 8,8 % i perioden (jf. fig 3). Det samlede antal åbningstimer pr. uge for henholdsvis filialer og hovedbibliotek ses af Figur 2. Stigningen for filialerne udgør samlet 31,7 % mens faldet for hovedbibliotekerne samlet udgør ca. 46,5 % i perioden.

Figur 3. Samlet åbningstid pr. uge på landsplan 1997 - 2007

Kilde: Folkebiblioteksstatistikken

I spørgeskemaundersøgelsen angav 21 % af respondenterne, at åbningstiden samlet set var steget, 42 % at den var faldet, mens 37 % svarede, at den var uændret efter 1. januar 2007.

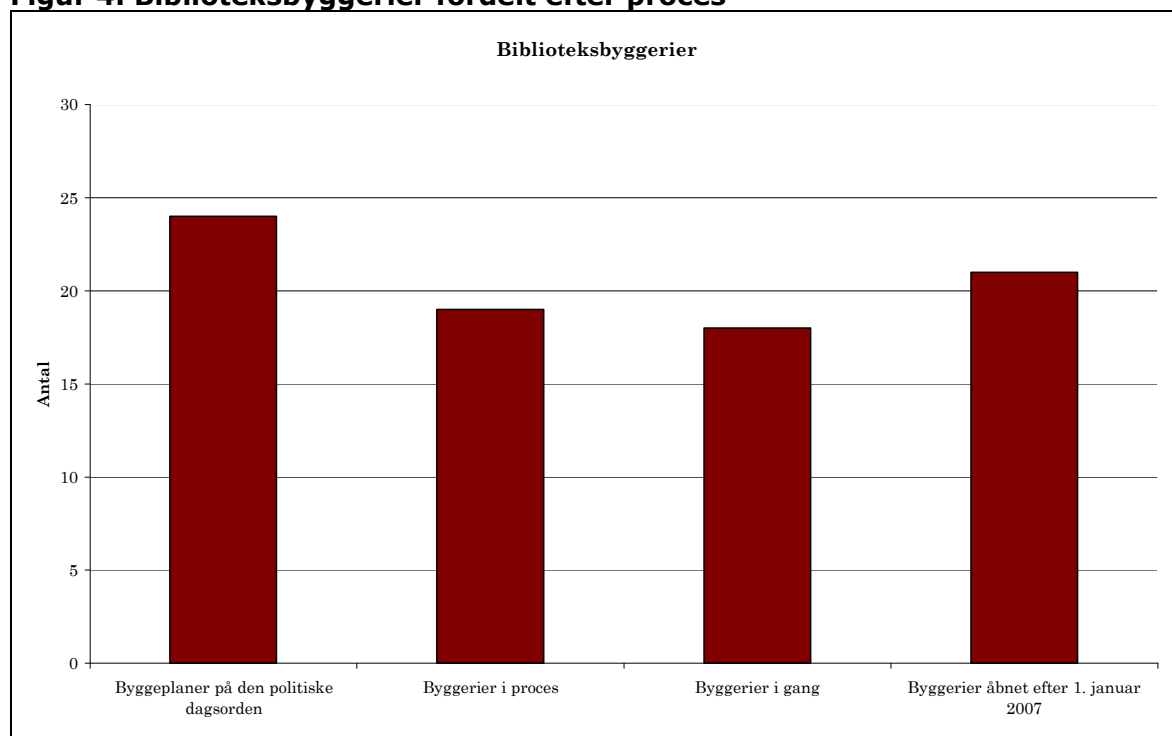
4.3 Biblioteksbyggerier

Samtidig med at kommunerne nedlægger biblioteksfilialer, kan der konstateres en stigende byggeaktivitet når det gælder nye faciliteter til bibliotekerne. Styrelsen for Bibliotek og Medier har kendskab til i alt 62 igangsatte eller planlagte byggeprojekter, hvilket er betydeligt mere end i de foregående år. Figur 4 viser en oversigt over byggeprojekterne. Byggeprojekterne er opgjort efter, hvor langt man er i byggeprocessen:

- Byggeplaner på den politiske dagsorden (men foreløbig kun på et idéundersørgelsesplan i den politiske debat)
- Byggerier i proces (forprojekt, arkitektkonkurrence, udbud el. lignende)
- Byggerier i gang (det første spadestik er taget)
- Byggerier åbnet/igangsat efter 1. januar 2007.

I alt er der igangsat/åbnet 19 nye biblioteksbyggerier/renoverede biblioteksbygninger efter 1. januar 2007. Der er bl.a. åbnet nye biblioteker i Hjørring, Skive og Asnæs. Der er ti byggerier i gang, mens der er 17 byggerier under projektering, dvs. de er politisk besluttet, men ikke sat i gang, heraf hovedbibliotekerne i Nyborg, København, Århus, Horsens og Helsingør. Endelig er der 16 steder, hvor byggeplaner drøftes på den politiske dagsorden, men hvor der ikke er truffet beslutning endnu. Otte af disse er hovedbiblioteker, eksempelvis Grenå, Randers, Albertslund, Vejle og Tårnby.

Figur 4. Biblioteksbyggerier fordelt efter proces

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008.

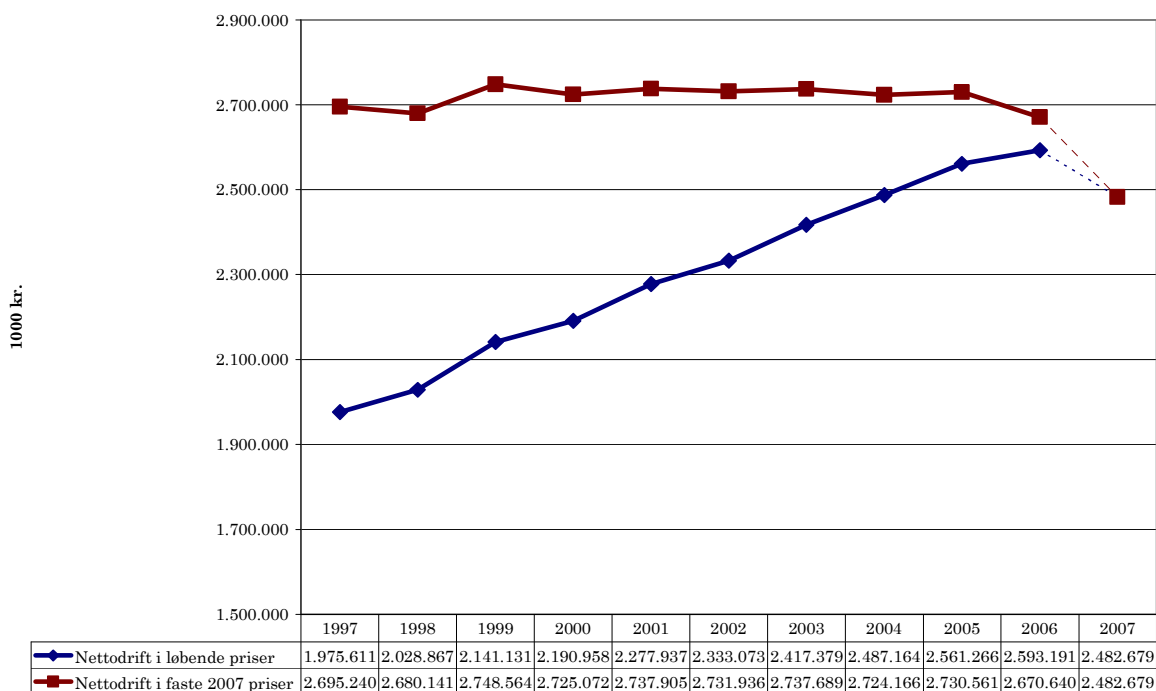
5. Økonomi

I KL's publikation "Kommunernes Økonomi 2008" (udgivet i april 2008) fremgår det, at der samlet set ikke er tale om et fald i bevillingerne på biblioteksområdet.

I publikationen fremgår det, at kommunerne har budgetteret med 2,5 mia. kr. til folkebibliotekerne (nettodriftsudgifter) i 2008. KL's tal viser, at der fra 2007 til 2008 sker et fald på 105 mio. kr., svarende til et fald på 4 %. Faldet skyldes dog en konteringsomlægning af tjenestemandspensioner og genforsikringspræmier for folkebiblioteksområdet.

Udviklingen i de kommunale bevillinger til biblioteksdrift for perioden 1995-2007 vises i figur 5 i absolutte tal og i 2007-priser (deflateret efter Kommunernes Landsforenings omregningsmodel). Fra 1998 - 1999 ses en stigning, forud for vedtagelse af Lov om Biblioteksvirksomhed af 17. maj 2000. I perioden fra 1999 - 2005 er niveauet nogenlunde stabilt med et maksimalt udsving på 0,7%. Fra 2005 til 2006 falder bevillingerne med ca. 2,2 %. I 2007 ses endnu et fald på 7,0 %. Faldet skyldes hovedsagelig konteringsomlægninger, bortfald af en række mellemkommunale betalinger, samt at samtlige betjeningsoverenskomster med undtagelse af aftalen mellem Fanø og Esbjerg er blevet ophævet i forbindelse med kommunalreformen. Tallet fra 2007 er derfor ikke fuldt sammenligneligt med de øvrige år og udviklingen fra 2006 - 2007 er derfor markeret med en stiplede linie.

Figur 5. Folkebibliotekernes budgetter (2007-priser)

Kilde: Biblioteksstatistikken.

Biblioteksledernes opfattelse

Tabel 1 viser ændringerne i de samlede budgetter for filialer og andre betjeningssteder for 2007, sådan som bibliotekslederne har opgivet det i spørgeskemaundersøgelsen. 37 % angiver, at budgettet er uændret, mens 42,0 % angiver, at der er sket en reduktion på 1–5 % og 16,1% at reduktionen har været mere end 5%. Endelig er der 4,9 % af bibliotekerne, som har fået tilført flere midler.

Tabel 1. Oversigt over ændring i samlede budgetter for filialer og øvrige betjeningssteder

	Antal	Procent
Nedskæring svarende til 1–5 %	34	42,0
Nedskæring svarende til mere end 5 %	13	16,1
Øgede bevillinger	4	4,9
Uændret	30	37,0
I alt	81	100,0

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008.

Tabel 2 viser sammenhængen mellem lukning af biblioteksfilialer og budgetudviklingen. Tabellen viser, at lukning af betjeningssteder ikke har sammenhæng med bevillingsudviklingen.

Blandt de kommuner, hvor biblioteksbudgettet er reduceret med 1–5 %, har halvdelen nedlagt betjeningssteder. Et tilsvarende billede tegner sig for budgetreduktioner på 6–10 % og på mere end 10 %. Det er bemærkelsesværdigt, at der i samtlige kommuner med øgede bevillinger er sket en reduktion i antallet af betjeningssteder.

Tabel 2. Oversigt over kommunale nedlæggelser af filialer set i forhold til ændringer i de samlede budgetter for filialer og andre betjeningssteder

	Nedskæring svarende til 1-5 %	Nedskæring svarende til mere end 5 %	Øgede bevillinger	Uændret
Nedlæggelser af betjeningssteder	50,0 %	53,8 %	100,0 %	44,7 %
Ingen nedlæg- gelser af betjeningssteder	50,0 %	46,2%	0,0 %	55,3 %
I alt	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
I alt/ absolutte tal	34	13	4	25

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008. For kategorierne "nedskæringer svarende til mere end 10 %" og "øgede bevillinger" er tallene meget lave, hvorfor resultatet skal tages med et vist forbehold.

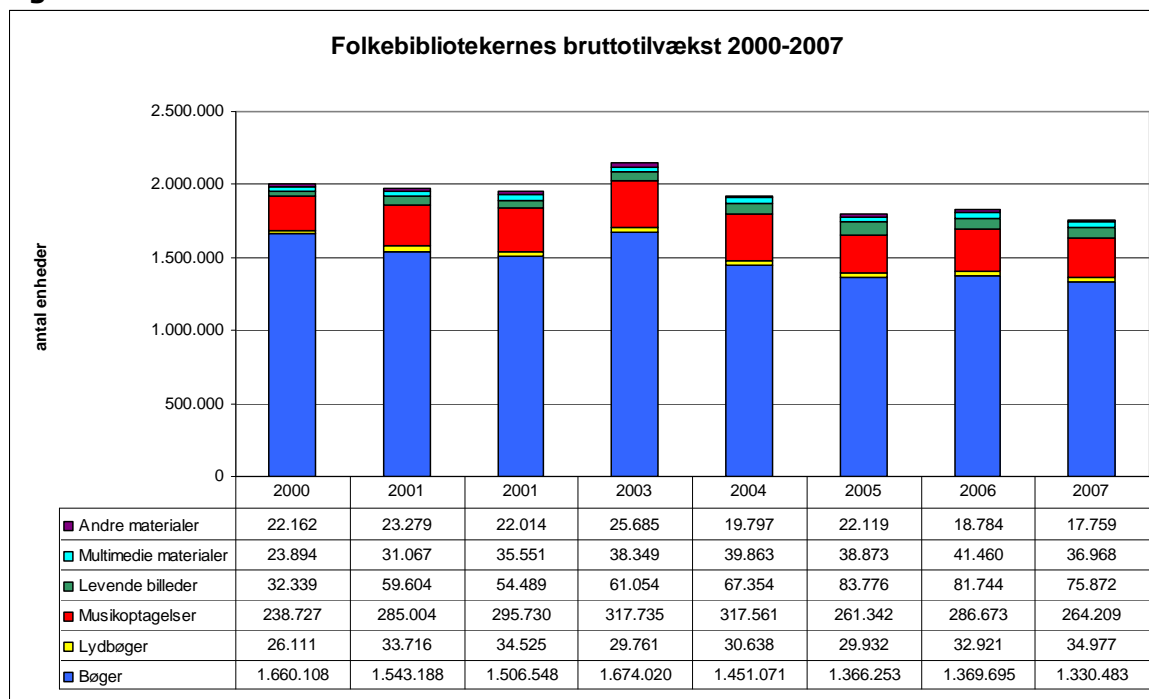
5.1 Materialer

Bibliotekernes anskaffelsespolitik samt deres udgifter til forskellige materialetyper.

5.1.1 Anskaffelsespolitik og materialeudgifter

Figur 6 viser indkøbet af materialer opgjort i enheder i forskellige kategorier i perioden 2000-2007. Med undtagelse af 2003 er antallet af materialeanskaffelser faldet. Samlet set er der i perioden et fald på godt 243.000 enheder svarende 12,1 %. Der er dog store forskelle materialetyperne imellem. Således er det udelukkende anskaffelsen af bøger og "andre materialer" der er faldet begge med 19,9 %. De øvrige materialetyper er steget i anskaffelse heraf levende billeder med en stigning på 134,6 % og multimedie materialer med 54,7 %. Faldet i anskaffelse af bøger til folkebibliotekerne kan således ikke alene forklares ved faldende materialeanskaffelse generelt men også ved, at der er sket omprioriteringer af materialetyper på folkebibliotekerne.

Figur 6. Tabel over materialetilvækst for hele landet

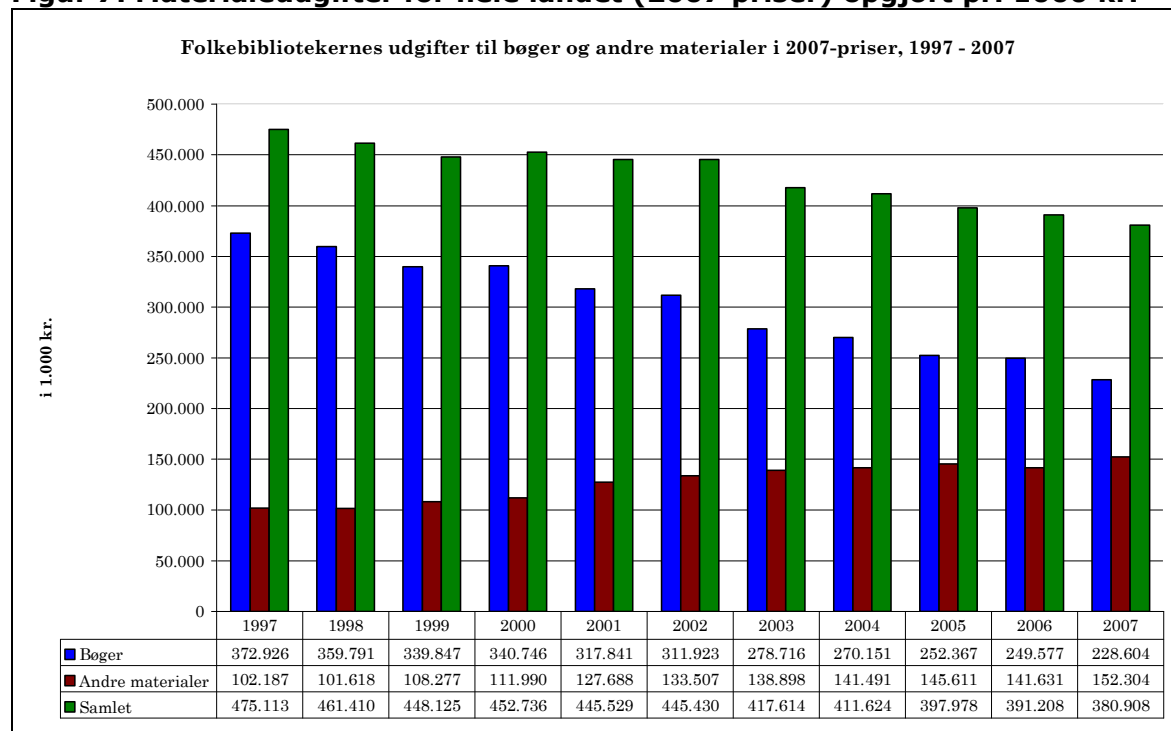
Kilde: Biblioteksstatistikken.

Note 1: Det bemærkes, at bruttotilvæksten dækker over den totale tilvækst på bibliotekerne, dvs. kassationen er ikke fratrukket.

Note 2: Andre materialer er en sammensat gruppe og består i denne sammenhæng af: Håndskrifter(tekst), musikallier(håndskrifter), lydoptagelser(ikke musik), tredimensionalt materiale, sammensat materiale (mere end 3 materialebetegnelser)

De samlede materialeudgifter er i perioden 1997 – 2007 faldet med 19,8 %, se Figur 7. Faldet er dog ikke gældende for alle materialetyper, da udgifter til andre materialer er steget med 32,9 %, mens bøger er faldet med 38,7 %.

Figur 7. Materialeudgifter for hele landet (2007 priser) opgjort pr. 1000 kr.

Kilde: Biblioteksstatistikken.

Note: Andre materialer dækker i dette tilfælde alle øvrige materialer end bøger på folkebibliotekerne (Danmarks Statistik)

5.12 Biblioteksledernes opfattelse

Under halvdelen af landets biblioteker har ændret anskaffelsespolitik af fastforms-materialer (bøger, tidsskrifter, cd'er, dvd'er etc.) som en følge af Kommunalreformen (jf. Tabel 3). For bøgernes vedkommende har 7,4 % af bibliotekerne anskaffet flere, mens 42 % har anskaffet færre. For andre former for fastforms-materialer er der set under et ikke sket ændringer i anskaffelserne.

Tabel 3. Oversigt over anskaffelsespolitikken efter Kommunalreformen

	Bøger	Andre fastforms-materialer (tidsskrifter, cd, dvd etc.)
Biblioteket har samlet indkøbt flere	7,4 %	22,2 %
Biblioteket har samlet indkøbt færre	42,0 %	24,7 %
Biblioteket har samlet ikke ændret i indkøbet	50,6 %	53,1 %
I alt	100,0 %	100,0 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008.

Biblioteksledernes opfattelse af de samlede materialeudgifter for bibliotekerne fremgår af Tabel 4 og 5. Det største udsving ses i 2007 sammenlignet med 2006. Her opgiver

44,4 % af lederne et fald, mens 11,1 % opgiver en stigning. I 2008 opgiver 70,4 % materialeudgifterne som uændrede i forhold til 2007, og kun 23,5 % opgiver dem som faldende. Dette tyder på, at faldet i bevillingerne til materialeanskaffelser er aftagende.

Tabel 4. Samlede materialeudgifter i 2007 set i forhold til 2006 (regnskab)

	Antal	Procent
Steget	9	11,2
Faldet	36	44,4
Uændret	36	44,4
I alt	81	100,0 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008.

Tabel 5. Samlede materialeudgifter i 2008 set i forhold til 2007 (budget)

	Antal	Procent
Steget	5	6,1
Faldet	19	23,5
Uændret	57	70,4
I alt	81	100,0

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008.

En del biblioteker har benyttet strukturændringerne i forbindelse med Kommunalreformen til at revidere anskaffelsespolitikken. Således har 37,0 % af bibliotekerne prioriteret digitale- og webbaserede ydelser højere i biblioteksudbuddet efter strukturændringerne, mens 51,9 % svarer, at disse services ikke er blevet vægtet højere. 11,1 % af respondenterne svarer ved ikke (se Tabel 6).

Tabel 6. Oversigt over om Kommunalreformen har betydet en højere prioritering af adgang til digital- og webbaserede service

	Antal	Procent
Ja	30	37,0
Nej	42	51,9
Ved ikke	9	11,1
I alt	81	100,0

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008.

I bibliotekernes cirkulationstal indgår bestandens størrelse samt udlånets og fornyelsernes omfang. Cirkulationstallet påvirkes af andelen af fornyelser, kassation, tilvækst samt låneperiodens længde. Dertil kommer, at bibliotekerne flere steder råder over bøger som ikke er en del af udlånssamlingen. Det er således ikke muligt at sammenligne på tværs af materialer.

Med disse forbehold in mente har cirkulationstallet for bøger i perioden 2000 – 2006 ligget på ca. 2 med en spredning fra 1,96 i 2000 til 2,04 i 2006. For lydbøger er cirkulationstallet omkring 3 for alle årene, det samme er gældende for multimedier hvor tallet er mellem 10 og 11. Cirkulationstallet for musik er faldet fra 4,6 til 3,9 og levende billeder er faldet fra ca. 15 til ca. 12. Disse tal viser at det gennemsnitlige årlige udlånstal for ikke-boglige materialer er væsentligt højere end for bøger. Dette

forhold kan begrunde, at mange biblioteker tilpasser deres anskaffelsespolitik i retning mod ikke-boglige materialer, så den i højere grad afspejler borgernes efterspørgsel.

6. Biblioteksbenyttelse

Besøgende, udlån inkl. fornyelser, netmusik og elektroniske ressourcer.

6.1 Besøgende

Før 2007 har opsamling af data og sammenligning af besøgstal været udført på udvalgte biblioteker. Kommunalreformen har gjort, at denne tidsserie er blevet brudt. Konsekvensen af dette er, at der ikke kan gennemføres en valid sammenligning med data før og efter kommunalreformen.

6.2 Udlån inkl. fornyelser

Af Tabel 7 ses det, at bibliotekernes udlån inkl. fornyelser for perioden 1999-2007 samlet set toppede i 2004 med knap 75 mio. udlån. Frem til 2007 er udlånet faldet med 4,2 %. Faldet er sket jævnt med et årligt fald på mellem 1,2 og 1,7 %. Faldet kan således ses som en generel tendens og ikke som en direkte følge af kommunalreformen. Desuden er det værd at bemærke, at niveauet for 2007 er tæt på niveauet i 1999.

Tabel 7. Oversigt over udlån samt fornyelser i antal enheder i perioden 1999-2007. Tallene er afrundede og opgjort pr. 1000.

Årstal	Børnematerialer	Voksenmaterialer	I alt
1999	25.224	47.773	72.997
2000	25.619	46.846	72.647
2001	24.933	46.724	71.657
2002	24.732	47.504	72.236
2003	24.945	48.674	73.619
2004	25.381	49.363	74.744
2005	25.170	48.573	73.743
2006	25.016	47.828	72.843
2007	24.424	47.216	71.640

Kilde: Biblioteksstatistikken.

Anm.: Estimatet fordelt på børne- og voksenmaterialer for de fire biblioteker, der ikke har indberettet statistik for 2004, er udregnet ud fra den procentfordeling, der er beregnet for udlån af børne- og voksenmaterialer i forhold til det samlede udlån inkl. fornyelser på henholdsvis 34,0 % og 66,0 %.

Ses på udlån ekskl. fornyelser ses et mere markant fald udgørende 20,7 %, se tabel 8. Faldet er sket jævnt over perioden, dog anes der en lille øgning i faldet i 2007. Fra 2000 – 2006 er faldet mellem 0,7% til 4,8%. Fra 2006 til 2007 udgør faldet 5,0%.

Tabel 8. Oversigt over udlån ekskl. fornyelser i perioden 2000-2007. Tallene er afrundede og opgjort pr. 1000.

Årstal	Udlån ekskl. fornyelser
2000	61.800
2001	59.345
2002	57.981
2003	57.238
2004	56.826
2005	54.141
2006	51.552
2007	48.980

Kilde: Biblioteksstatistikken

Differentieres udlån ud på de enkelte materialetyper, ses det, at udlån af musikoptagelser er steget med 14,1 %, levende billeder med 117,0 % og multimediematerialer med 101,3 % (se Tabel 9) i perioden 2000-2007. For bøger gælder det, at udlånet falder med 10,9 % fra ca. 54 mio. til ca. 48 mio. Faldet for bøger i perioden 2006-2007 udgør 0,4 %. Tallene viser således et meget differentieret billede af folkebibliotekernes samlede udlån, hvor udlånet af nogle typer materialer er stigende, mens andre er faldende.

Tabel 9. Oversigt over antal udlån for udvalgte materialetyper. Tallene er afrundet og opgjort i mio.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bøger	54,3	52,0	50,6	50,1	50,1	49,1	48,6	48,4
Musikoptagelser	8,9	9,5	10,3	11,1	11,4	11,2	10,7	10,1
Levende billeder	2,5	3,0	3,6	4,2	4,7	5,2	5,4	5,4
Multimediematerialer	1,0	1,3	1,7	1,9	2,1	2,2	2,2	2,1

Kilde: Biblioteksstatistikken

Note: Det skal bemærkes, at der er tale om udvalgte materialetyper, idet serierpublicationer, lydbøger og "andre materialer" ikke er medtaget i opgørelsen.

Magasinet Søndag Aften har i august 2007 bragt en analyse af biblioteksbenyttelsen i forskellige kommuner. Analysen viste, at der er sket en stigning i benyttelsen i de kommuner, hvor der er lukket filialer, mens der har været en faldende benyttelse i de kommuner, hvor man har valgt ikke at foretage lukninger. Dette indikerer, at udlån ikke alene er afhængig af mængden af filialer, men at det snarere handler om at kommunerne har fokus på bibliotekerne og at der er udarbejdet en strategi for udvikling og aktiviteter.

6.21 Fjernlån (Interurbane lån)

Ved fjernlån forstås, at man via sit lokale bibliotek kan rekvirere bøger fra andre biblioteker. Der har i perioden 2000-2006 været en konstant stigning i antallet af interurbane lån (se Tabel 10 og 11). Den stigende benyttelse af den nationale søge- og bestilledatabase bibliotek.dk ses som den væsentligste årsag til denne stigning. Faldet fra 2006-2007 tilskrives sammenlægninger af biblioteker med deraf følgende større samlinger og faldende behov for lån andre steder.

Grundet en mindre ændring i indberetningspraksis fra 2004 - 2005 er opgørelsen opregnet i to tabeller.

Tabel 10. Tabel over interurbane lån i perioden 2005 - 2007. Tallene er afrundet.

	2005	2006	2007
Landstal	1.877.000	2.069.000	1.949.000

Kilde: Biblioteksstatistikken.

Tabel 11. Tabel over interurbane lån i perioden 2000 - 2004. Tallene er afrundet.

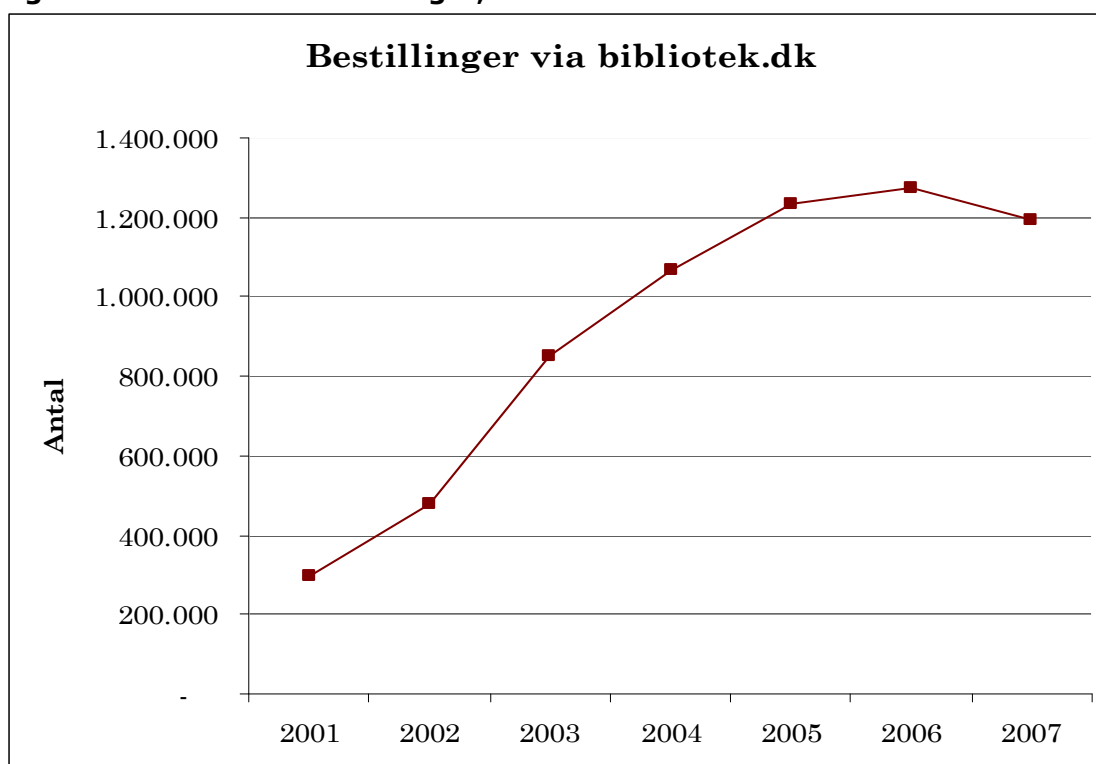
	2000	2001	2002	2003	2004
Landstal	838.000	970.000	1.081.000	1.278.000	1.466.000

Kilde: Biblioteksstatistikken.

6.22 Bibliotek.dk

Figur 8 viser udviklingen i brugen af bibliotek.dk i perioden 2001- 2007. Fra 2001 til 2006 er brugen af bibliotek.dk steget 327% fra ca. 300.000 til knap. 1.300.000. Fra 2006 til 2007 ses et fald på 6,3 %. Det kan bl.a. skyldes, at sammenlægningen af biblioteker har øget materialebeholdningen i den enkelte kommune, så det i højere grad er blevet muligt at erhverve sig materialer inden for kommunens grænser. Allerede fra 2005 til 2006 ser man at stigningen er aftagende. Dette kan muligvis skyldes, at anvendelsen af bibliotek.dk efter flere års voldsomme stigninger er ved at finde et mere stabilt leje.

Figur 8. bibliotek.dk bestillinger, 2001-2007

Kilde: Biblioteksstatistikken.

Det høje antal interurbane lån og den høje benyttelse af bibliotek.dk er meget markant. Biblioteksbrugerne har taget net tjenesten til sig. For biblioteker rundt om i kommunerne er det værd at bemærke dette, da det tyder på, at borgerne kan og gerne vil benytte bibliotekernes net tjenester, og at det ofte ikke har nogen betydning, hvorfra materialet stammer. Det resulterer med andre ord i en mere effektiv udnyttelse af bogbestanden.

6.3 Nye tiltag

Flere kommuner har arbejdet med at tilpasse biblioteksstrukturen lokalt. Kun 38,3 % af bibliotekerne angiver ikke at have igangsat nye tiltag i forbindelse med kommunalreformen. Som det fremgår af Tabel 12, er det særligt inden for nye elektroniske ressourcer, selvbetjeningsydelser og borgerservice, bibliotekerne har opgraderet bibliotekstilbuddene.

Tabel 12. Oversigt over nye tiltag som følge af Kommunalreformen

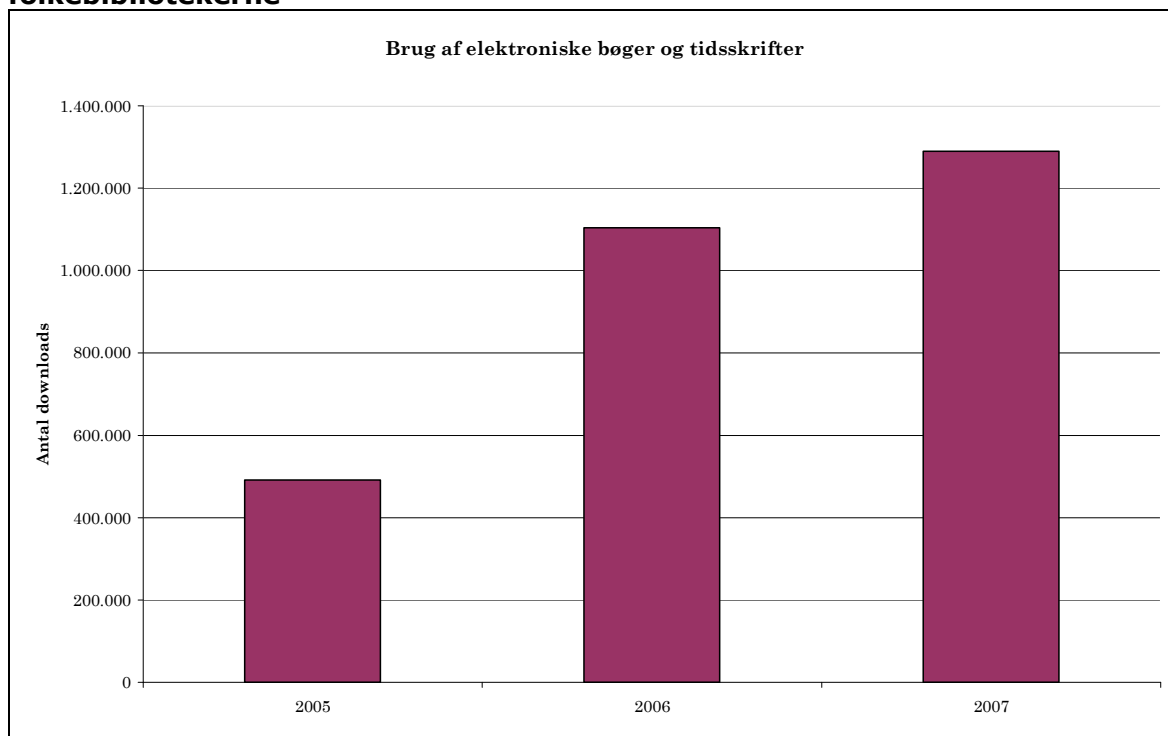
Tiltag	Antal	Procent
Bogbusser	16	19,8
Bogen kommer	18	22,2
Børnehavebiblioteker	12	14,8
Borgerservice	22	27,2
Indførsel af selvbetjening	13	16,0
Øget selvbetjening	20	24,7
Nye elektroniske ressourcer	25	30,9
Ingen nye tiltag	31	38,3

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008. Grunden til at procentueringen giver mere end 100 % skyldes, at det har været muligt at angive flere tiltag.

6.31 E-bøger og elektroniske tidsskrifter

Elektroniske ressourcer omfatter bl.a. e-bøger og elektroniske tidsskrifter. Benyttelsen af disse materialer er på folkebibliotekerne steget med 62% i perioden 2005-2007. På baggrund af erfaringerne i forskningsbibliotekerne må det antages, at benyttelse af folkebibliotekernes elektroniske ydelser vil udgøre en stadigt voksende andel af biblioteksbenyttelsen.

Figur 9. Oversigt over downloads af e-bøger og elektroniske tidsskrifter på folkebibliotekerne

Kilde: Biblioteksstatistikken.

6.32 Netmusik

Den teknologiske udvikling har medført væsentlige forandringer i borgernes brug af bibliotekerne både i forhold til ydelser og i forhold til de fysiske rammer. Særligt er brugen af bibliotekernes digitale ydelser steget, herunder brugen af bibliotekernes netmusik.

Netmusik.dk er efter en projektperiode nu i permanent drift. Alle landets kommuner med en enkelt undtagelse er tilmeldt. Dertil har nodeservicen, hvor man kan downloade digitale noder, fundet vej til næsten 70 % af bibliotekerne. I 2005 havde netmusikken godt 350.000 downloads, i 2007 knap 1,5 mio. Dette er en stigning på mere end 300 % (se Tabel 13). Til og med august 2008 var antallet af downloads godt 1,65 mio. Hvis denne udvikling fortsætter året ud, vil antallet af downloads for 2008 være næsten dobbelt så stort som året før.

Tabel 13. Oversigt over downloads fra netmusik.dk

	2005	2006	2007
Landstal	356.092	613.471	1.435.374

Kilde: Bibliotekernes netmusik.

7. Eksempler på lokal tilpasning af folkebibliotekstilbuddet

Med det formål at give konkrete eksempler på, hvordan kommunerne har valgt at udvikle det lokale bibliotekstilbud præsenteres i det følgende tre cases fra henholdsvis Brønderslev, Gjern og Holbæk.

7.1 Brønderslev

Brønderslev Kommune består efter sammenlægningen med Dronninglund Kommune af 35.000 indbyggere og har med virkning fra 2007 nedlagt seks filialer (hvoraf de fleste kun havde én ugentlig åbningsdag). Der er nu udelukkende faste betjeningssteder i Brønderslev, Dronninglund og Hjallerup. For at kunne sikre et bibliotekstilbud, hvor der før var filialer, og for at skabe en bedre betjening af borgerne, har man i kommunen erstattet de nedlagte filialer med en bogbus. Administrationen omkring bogbussen er sat i system, således at der køres to ture pr. dag. Det fungerer dels ved faste ruter, dels ved at man kan bestille bogbussen til særlige lejligheder (fx et idrætsstævne eller en byfest). Det indebærer, at bogbussen som minimum kommer ud to gange ugentligt til de steder, hvor der før var filialer.

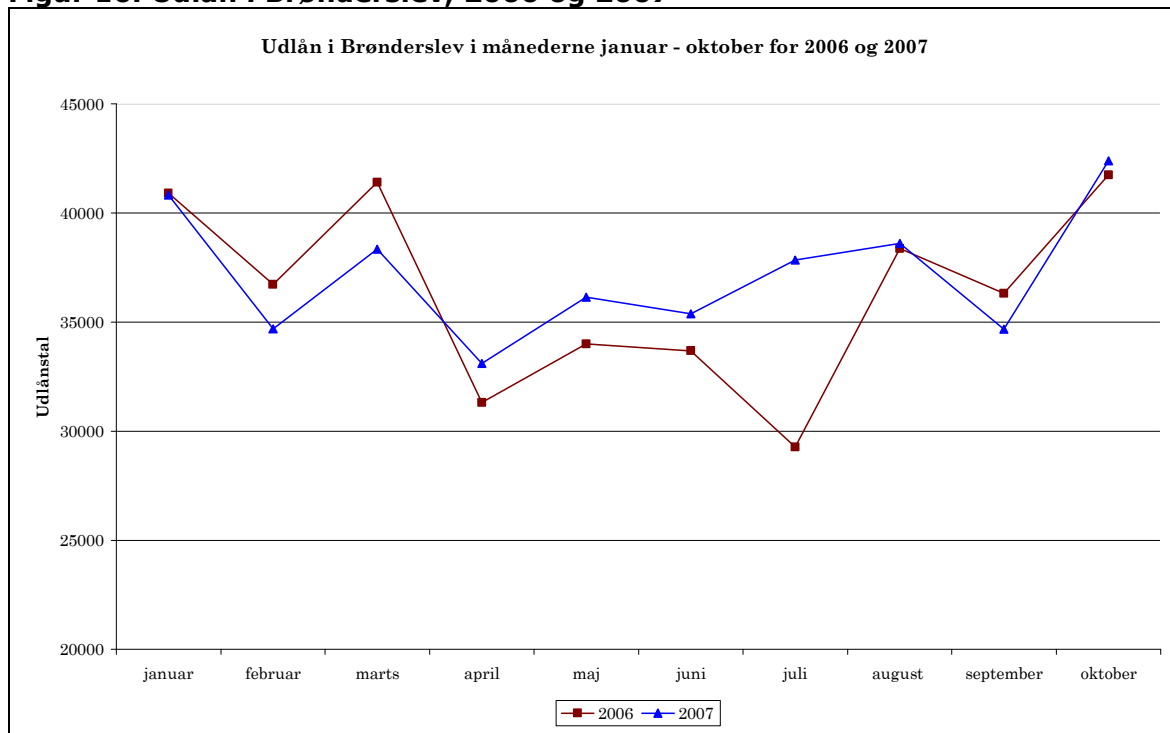
Den øgede indsats har bl.a. omfattet en udvidelse af besøg fra bogbussen. Samtidig er åbningstiden på kommunens øvrige biblioteker udvidet, sådan at alle biblioteker har åbent alle hverdage med ens åbningstid hele året. Derudover har hovedbiblioteket åbent om lørdagen. I vinterhalvåret 2007/2008 holder biblioteket forsøgsmæssigt åbent også om søndagen.

Disse tiltag har medført en stigning i udlånstallet. Således var der i 2006 ca. 360.000 udlån. Dette tal er steget til 370.000 i 2007, svarende til en stigning på godt 2 %. Figur 10 viser udlånstal fra henholdsvis 2006 og 2007.

Udvidelsen af bogbussens tilbud afspejles i udlånstallet. Udvidelsen af aktiviteten påbegyndtes i april måned 2007, hvor der jf. tabellen registreres stigende udlånstal.

Stigningen i udlån på trods af de lukkede filialer indikerer, at bogbus kan være en mere hensigtsmæssig betjeningsform. Succesen med bogbussen ses tydeligt af forhåndsbestillinger til begivenheder der pt. oppe er på 108 for det næste halve år.

Figur 10. Udlån i Brønderslev, 2006 og 2007

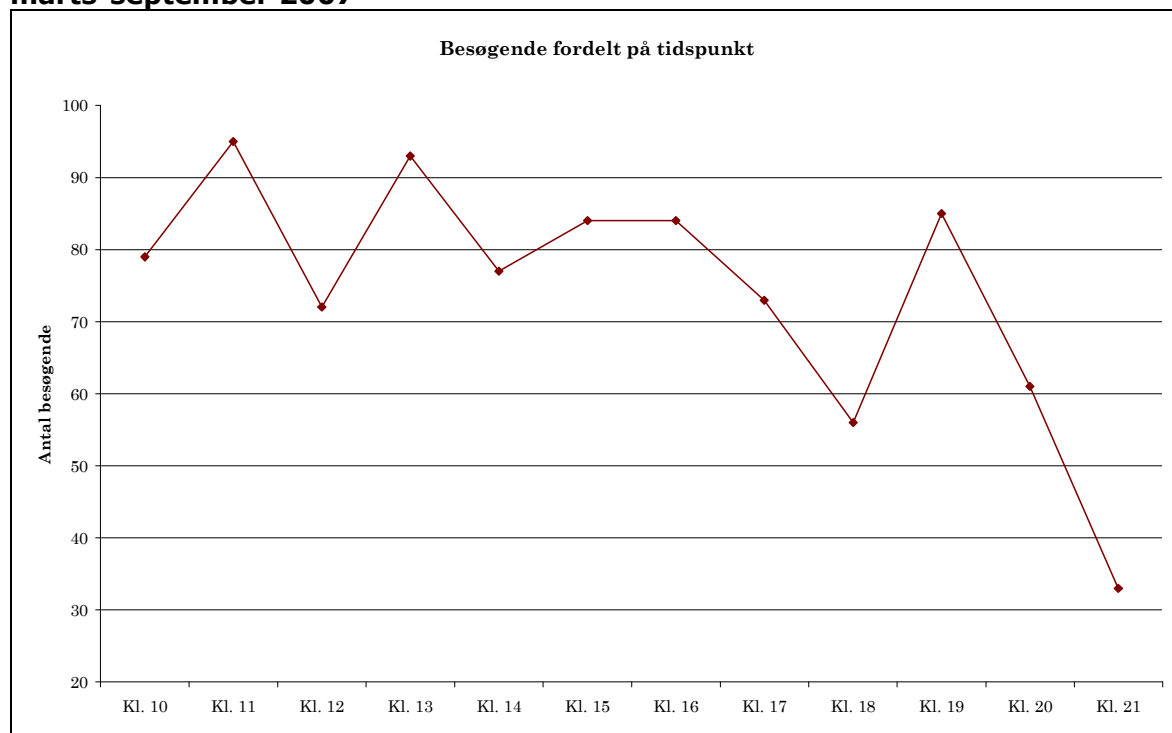
Kilde: Brønderslev Bibliotek.

Ud over en aktivitetsstigning i forhold til udlån har man i Brønderslev opnået en højere og mere ensartet betjening af brugerne. Omlægningen har betydet, at man i området arbejder på at fremstå som ét bibliotek og dermed bedst muligt udnytte de personale-mæssige spidskompetencer, biblioteket råder over i hele kommunen. Dertil er materialsamlingerne på de enkelte biblioteker registreret i samme bibliotekssystem. Daglig transport mellem de fysiske betjeningssteder sikrer en hurtig cirkulation og kortere ventetid for brugerne. Endvidere er der indført højere grad af selvbetjening. Det er nu muligt for borgerne at låne og aflevere materialer og afhente reserveringer via selvbetjening. Det er bibliotekets opfattelse, bl.a. på baggrund af lokale brugerundersøgelser, at selvbetjeningen har opnået stor succes.

7.2 Gjern

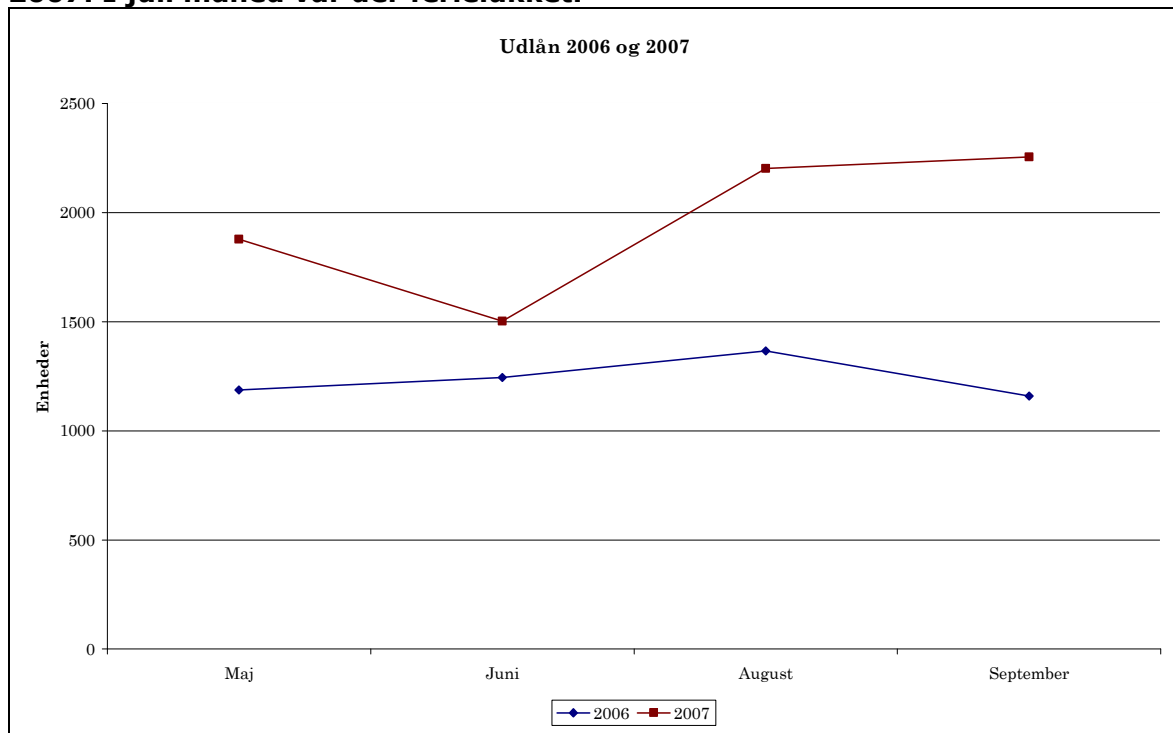
Gjern Kommune er sammen med Kjellerup, Silkeborg og Them blevet en del af Silkeborg Kommune. I forbindelse med kommunalreformen var det et krav fra kommunens side, at biblioteket skulle finde en løsning, hvor rationalisering og teknik i samspil kunne forenes med bedre service og større tilgængelighed. Målet var, at små biblioteker med få åbningstimer og lav udnyttelsesgrad i højere grad kunne indgå som en åben institution med langt flere åbningstimer til gavn for lokalområdet. Dette betød, at man besluttede at give borgeren adgang til filialen uden for de perioder, hvor der var bibliotekspersonale til stede. Filialerne blev forsynet med infostandere, hvor det er muligt at få kontakt med hovedbiblioteket. Samtidig blev lånerne forsynet med chip-baserede lånerkort der også fungerer som dørkort. Biblioteksbenyttelsen af den ubetjente filial fremgår af Figur 11. I alt har der i perioden været ca. 850 timer ubetjent åbningstid med i alt 892 besøg. Figuren viser en meget jævn fordeling af besøg i løbet af dagen, hvilket indikerer, at der er behov for en meget lang åbningstid, og at brugerne generelt gerne vil benytte biblioteket i den ubetjente åbningstid. Det samlede antal udlån er steget markant (se Figur 12). Brugerundersøgelser viser da også, at der er stor tilfredshed med denne ordning.

Figur 11. Biblioteksbenyttelse af ubetjent filial i Gjern fordelt over dagen, marts-september 2007

Kilde: Gjern bibliotek.

Figur 12. Antal udlån i perioden maj-september for henholdsvis 2006 og 2007. I juli måned var der ferielukket.

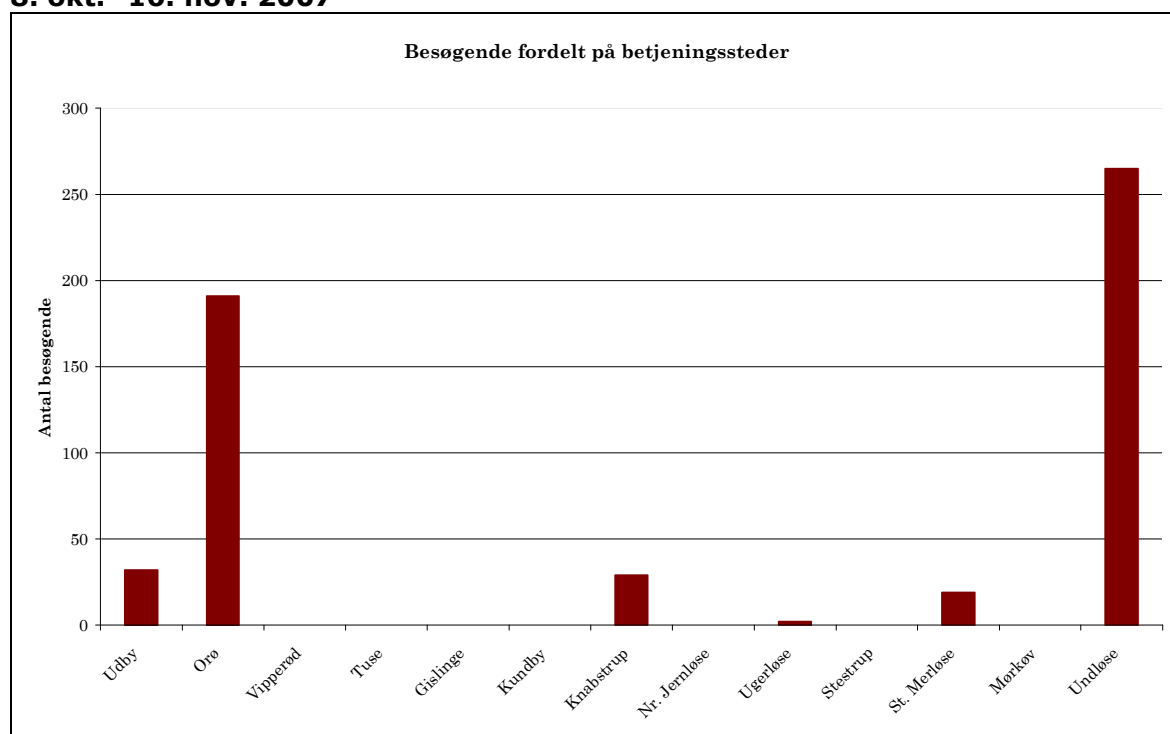

Kilde: Gjærn Bibliotek.

7.3 Holbæk

Holbæk Kommune blev ved Kommunalreformen lagt sammen med de tidligere kommuner Jernløse, Svinninge, Tornved og Tølløse. I Holbæk har man som led i en kommunalpolitisk beslutning i forbindelse med kommunalreformen åbnet flere filialer, i alt fem nye kombi-biblioteker. Kombi-bibliotek er betegnelsen for et integreret folke- og skolebibliotek placeret på en folkeskole. Resultatet havde ikke den forventede effekt. Antallet af besøgende ses af Figur 13. Ud af de 13 filialer, hvor der er indsamlet besøgstal, er der seks, hvor der ingen besøgende har været til folkebiblioteksfunktionen, samt en, hvor der har været to besøgende.

Figur 13. Antal besøg på betjeningssteder i Ny Holbæk Kommune i perioden 8. okt. -16. nov. 2007

Kilde: Holbæk Bibliotek.

Dette indikerer, at opretholdelse eller opnormering af filialer uden øvrige tiltag ikke giver en bedre biblioteksbenyttelse og dermed ikke en bedre biblioteksbetjening.

8. Biblioteksledernes vurdering af ændring i biblioteksstrukturen efter kommunalreformen

Spørgeskemaundersøgelsen afdækker også biblioteksledernes opfattelse af effekten af lukning af betjeningssteder.

I spørgeskemaundersøgelsen blev bibliotekslederne spurgt om deres opfattelse af de seneste lukninger af filialer og andre former for betjeningssteder set i forhold til bibliotekstilbud og service. Undersøgelsen viste en generelt positiv holdning til lukningerne. Således svarer 40,0 % af lederne, at bibliotekstilbud lokalt er blevet forbedret (jf. Tabel 14). 38,8 % af respondenterne svarer, at effekten af de seneste filialnedlæggelser har givet en forbedret biblioteksservice, mens 23,8 % er af den opfattelse, at det har betydet en forringet service (se Tabel 15).

Tabel 14. Oversigt over biblioteksledernes opfattelse af konsekvenser for bibliotekstilbud

	Konsekvenser for bibliotekstilbud, lokalt
Forbedret biblioteksservice	40,0 %
Forringet biblioteksservice	25,0 %
Uændret biblioteksservice	27,5 %
Ved ikke	7,5 %
I alt	100,0 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008.

Tabel 15. Oversigt over biblioteksledernes opfattelse af effekten af filialnedlæggelser

	Effekten af filialnedlæggelser
Forbedret biblioteksservice	38,8 %
Forringet biblioteksservice	23,8 %
Uændret biblioteksservice	18,7 %
Ved ikke	18,7 %
I alt	100,0 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen, 2008.

Det kan konkluderes, at lukninger af filialer i høj grad skal ses som et led i en generel ændring af strukturen i sektoren og det samlede bibliotekstilbud. Flere biblioteker har benyttet Kommunalreformen som en anledning til at få ændret i eksisterende praksis med henblik på at skabe en bedre biblioteksservice til gavn for brugerne. Udviklingen i 2008 viser, at der fortsat nedlægges filialer. Og der har også været eksempler på nedlæggelser af filialer med lang åbningstid, gode samlinger og høj aktivitet. I sådanne tilfælde har der været markante protester fra borgerne og i et enkelt tilfælde (Åby Bibliotek i Århus Kommune) blev en politisk beslutning om lukning ændret efter borgerprotester.

Begrundelsen for lukning af filialer baseres oftest på en driftsøkonomisk betragtning. Den indebærer, at udlån og anden service i en filial med få ugentlige åbningstimer bli-

ver uforholdsmæssig omkostningstung. Den driftsøkonomiske betragtning er især relevant, hvor der er et vigende brugerunderlag.

Erfaringen viser, at i tyndt befolkede områder kan kommunerne stille alternative ordninger og services til rådighed, som kan tilgodese borgere. Dette kan være målrettede kurser i it-færdigheder eller en udbygning af bogbusordningen etc. Tiltag som disse er illustreret i de anvendte cases, hvor det eksemplificeres hvordan ændret eller udvidet service kan forbedre bibliotekstilbud lokalt.